УДК 72.025.3

**К. В. Мащук**
**В. П. Очеретний**

# ПРОБЛЕМИ РЕСТАВРАЦІЇ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ АРХІТЕКТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Вінницький національний технічний університет

***Анотація***

*Розглянуто сутність архітектурної спадщини та історичний розвиток теорії реставрації. Проаналізовано сучасні принципи й методи реставрації, а також основні проблеми збереження пам'яток в Україні в умовах повномасштабної війни. Висвітлено питання автентичності під час відновлення зруйнованих об'єктів і роль цифрових технологій. Окреслено шляхи подолання проблем: вдосконалення законодавства, фінансування, підготовка кадрів та міжнародна співпраця.*

**Ключові слова**: архітектурна спадщина, реставрація, автентичність, воєнні руйнування, цифровізація, BIM-моделювання, законодавство.

***Abstract***

*The essence of architectural heritage and the historical development of restoration theory are considered. Modern principles and methods of restoration are analysed, along with the main problems of heritage preservation in Ukraine during the full-scale war. The issues of authenticity in the reconstruction of destroyed buildings and the role of digital technologies are covered. Ways to overcome these problems are outlined: improving legislation, funding, staff training and international cooperation.*

**Keywords:** architectural heritage, restoration, authenticity, war damage, digitalisation, BIM modelling, legislation.

## Вступ

Архітектурна спадщина є матеріальним втіленням національної ідентичності та культурної пам'яті суспільства, формує вигляд сучасних міст і їхню туристичну привабливість [1; 2]. Водночас глобалізація, неконтрольована забудова та комерціалізація історичних центрів створюють для пам'яток постійні загрози. В Україні до цих викликів додалися руйнівні наслідки повномасштабного вторгнення 2022 року, через що реставрація перестала бути вузькофаховою темою й стала питанням збереження культурного суверенітету. Механізми охорони, створені в мирний час, виявилися недостатньо підготовленими до таких масштабів руйнувань. Метою тез є аналіз проблем реставрації та збереження архітектурної спадщини в сучасних умовах і визначення шляхів їх розв'язання. Нижче послідовно розглянуто теоретичні засади й принципи реставрації, стан охорони пам'яток в Україні, проблему автентичності та можливості цифровізації, а також напрями вдосконалення законодавства й міжнародної співпраці.

## Основна частина

Відповідно до Закону України «Про охорону культурної спадщини», об'єктом культурної спадщини є споруда, комплекс чи пов'язана з ними територія, що донесли до нашого часу історичну, мистецьку, наукову або іншу цінність і зберегли автентичність [3]. За типами такі об'єкти поділяють на споруди (витвори), комплекси (ансамблі) та визначні місця, а за видами - на археологічні, історичні, монументального мистецтва, архітектури та містобудування, садово-паркового мистецтва й ландшафтні; пам'ятками є об'єкти національного чи місцевого значення, занесені до Державного реєстру нерухомих пам'яток, і саме внесення до реєстру є підставою для їх охорони [3].

Л. Прибєга розглядає архітектурно-містобудівну спадщину як складну матеріальну систему, що поєднує архітектурну форму, матеріальну структуру та культурний шар місця створення, а автентичність пам'ятки визначає як стан її матеріальної субстанції в експертно визначеному хронологічному вимірі, починаючи з часу створення [2]. Саме тому спадщина зберігає матеріальні свідчення минулого, на яких ґрунтується історична пам'ять [1], формує візуальне середовище міст, приваблює туристів і підтримує дрібний бізнес [2].

Нинішні уявлення про цінність пам'яток є результатом тривалої еволюції теорії реставрації, яка склалася як наукова дисципліна лише у XIX–XX століттях. Стилістична реставрація Е. Віолле-ле-Дюка прагнула повернути пам'ятці «ідеальний» первісний вигляд, навіть ціною добудови чи заміни оригінальних деталей [1], а Дж. Рескін і В. Морріс, навпаки, вважали припустимою лише консервацію [2].

Сучасний підхід формувався в міжнародних документах: Афінська хартія 1931 р. закликала замінити повні реставрації регулярним доглядом і консервацією [4], Венеційська хартія 1964 р. закріпила принципи автентичності, цілісності, науковості та мінімального втручання [5], Конвенція ЮНЕСКО 1972 р. стала одним із ключових актів міжнародної охорони спадщини [7], а Нарський документ 1994 р. розширив розуміння автентичності, визнавши, що її критерії залежать від культурного контексту [6]. На цих документах ґрунтуються сучасні принципи реставрації. Автентичність, тобто збереження оригінальних матеріалів, конструкцій, технологій та історичних нашарувань, є ключовим критерієм оцінки цінності спадщини [6]. Кожне рішення має спиратися на комплексні архівні, археологічні, архітектурні та матеріалознавчі дослідження, а всі етапи робіт підлягають документуванню; реставратор мінімально втручається в оригінал і використовує нові матеріали лише там, де без них неможливо врятувати пам'ятку [5]. Нові елементи мають бути читабельними, тобто відрізнятися від оригінальних [5], а пам'ятку слід зберігати разом з історичним середовищем і ландшафтом [5]. Адаптація до сучасного використання допустима, якщо вона не руйнує вигляд і конструкції об'єкта [2]. Закон визначає й методи роботи з пам'ятками: консервацію, реставрацію, реабілітацію, музеєфікацію та пристосування [3].

Однак застосування цих принципів в Україні різко ускладнила війна. Повномасштабне вторгнення 2022 р. завдало культурній спадщині руйнувань, яких країна не знала за роки незалежності. За даними Міністерства культури, станом на початок травня 2026 р. зруйновано або пошкоджено 1 783 об'єкти культурної спадщини та 2 540 об'єктів культурної інфраструктури, серед яких 161 об'єкт національного та 1 460 місцевого значення, а 46 пам'яток знищено повністю; найбільше постраждали Харківська (353 об'єкти), Херсонська (303), Донецька (225) та Одеська (202) області [8]. Через окупацію частини територій точний підрахунок збитків неможливий [8]. Руйнування загострили питання автентичності відбудови: коли оригінальні матеріали втрачено безповоротно, є три шляхи - відновлення в первісному вигляді, збереження руїн як меморіалу або компроміс. Відбудова повертає цілісний образ і функцію споруди, але ставить під питання автентичність, меморіал зберігає справжній матеріал, проте не відповідає очікуванням громад, а часткове відновлення з чітким розмежуванням оригінальних і нових елементів поєднує обидві цінності [6]. Водночас надмірний формалізм, що вимагає прямих джерел для кожного рішення, може надовго залишити пам'ятку руїною, тому сучасна методологія шукає баланс між науковою цінністю збережених елементів і значенням пам'ятки для суспільства [6].

До воєнних загроз додаються внутрішні системні проблеми. Нормативна база формально розвинена - діють закони «Про охорону культурної спадщини» [3] та «Про охорону археологічної спадщини» [9], - але на практиці працює недостатньо ефективно [1]. Закон передбачає фінансові санкції за незаконні роботи та умисне доведення пам'яток до руйнації, проте довести цей умисел складно, і недобросовісні власники нерідко уникають відповідальності [2]. Кошти на охорону виділяються за залишковим принципом [1], місцеві бюджети не здатні утримувати пам'ятки місцевого значення, а інвесторів відлякують складні дозвільні процедури та невизначений статус об'єктів [2]. Бракує також кваліфікованих реставраторів. Корупційні ризики виявляються у випадках, коли пам'ятки пошкоджують, щоб звільнити ділянку під комерційну забудову [1].

Окремі можливості для подолання цих проблем відкриває цифровізація. Тривимірне сканування створює точні копії пам'яток, що особливо важливо для об'єктів у зоні бойових дій

та на окупованих територіях; цифрові архіви зберігають креслення, обміри й історичні документи навіть після втрати оригіналів; BIM-моделі об'єднують інформацію про конструкції, матеріали й історичний контекст та дають змогу залучати іноземних експертів без виїзду на місце; а віртуальні тури, доповнена реальність і штучний інтелект розширюють доступ до пам'яток, допомагають оцінювати їхній стан і планувати реставраційні роботи. Проте цифровізація лише доповнює, але не замінює збереження реальних об'єктів, а її розвиток потребує коштів, кваліфікованих кадрів і національних стандартів оцифрування.

Загалом подолання проблем потребує комплексного підходу. У правовій сфері необхідно посилити відповідальність за руйнування пам'яток і спростити доведення умислу [1], спростити дозвільні процедури для робіт на пошкоджених об'єктах [2], завершити наповнення Державного реєстру нерухомих пам'яток, паспортизувати об'єкти й запровадити постійний моніторинг їхнього стану [3], а також наблизити національні норми до Конвенції ЮНЕСКО 1972 р. та Венеційської хартії 1964 р. [7; 5]; водночас Закон уже встановлює пріоритет міжнародного договору над національними нормами [3]. Для фінансування потрібні спеціальний фонд реставрації, податкові пільги, які Закон передбачає у сфері охорони спадщини [3], та публічно-приватне партнерство [1; 2]. Важливою є й міжнародна співпраця: залучення зовнішньої допомоги та іноземних експертів, участь у програмах ЮНЕСКО, ICCROM, ICOMOS і Ради Європи, включення українських пам'яток до Списку всесвітньої спадщини, що дає додатковий захист [7]; необхідність такої співпраці визнавала ще Афінська хартія [4]. Нарешті, інституційне зміцнення означає підготовку реставраторів і розширення спроможності органів охорони [1], до повноважень яких за Законом належить захист об'єктів від загрози знищення [3], а також залучення громадськості, чию допомогу органам охорони прямо передбачає Закон «Про охорону археологічної спадщини» [9].

**Висновки**

Архітектурна спадщина є складною матеріальною системою з історичною, культурною, естетичною, економічною та соціальною цінністю, а сучасна реставрація ґрунтується на принципах автентичності, науковості, мінімального втручання, читабельності, цілісності та адаптивності. Повномасштабна агресія перетворила збереження пам'яток на питання національної безпеки, а внутрішні проблеми - слабка відповідальність за руйнування, недофінансування, брак кадрів і корупційні ризики - посилюють загрози. Найгостріше проблема автентичності постає під час відбудови зруйнованих об'єктів, де потрібен баланс між відновленням, меморіалізацією та компромісними рішеннями. Подолати ці проблеми можна лише комплексно: через вдосконалення законодавства, стабільне фінансування, підготовку кадрів, участь громадськості та міжнародну співпрацю. Цифровізація, зокрема 3D-сканування та BIM-моделювання, дає змогу зберегти пам'ятки у вигляді точних моделей і залучати міжнародних експертів, проте лише доповнює фізичне збереження об'єктів. Перспективним напрямом подальших досліджень є розроблення конкретних методик відновлення зруйнованих пам'яток.

**СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ**


1. Вечерський В. В. Спадщина містобудування України: теорія і практика історико-містобудівних пам'яткоохоронних досліджень населених місць. Київ : НДІТІАМ, 2003. 600 с. URL: https://ev.vue.gov.ua/wp-content/uploads/2023/10/Vecherskyy-V.V.-Spadshchyna-mistobuduvannia-Ukrainy.pdf
2. Прибєга Л. В. Архітектурна спадщина України: пам'яткоохоронний аспект : монографія. Київ : Інститут культурології НАМ України, 2015. 236 с.
3. Про охорону культурної спадщини : Закон України від 08.06.2000 № 1805-III. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 39. Ст. 333. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14

4. Афінська хартія (The Athens Charter for the Restoration of Historic Monuments) : прийнята на Першому міжнародному конгресі архітекторів і техніків з охорони пам'яток. Афіни, 1931. URL: https://icomosjapan.org/static/homepage/charter/others1931.pdf
5. Міжнародна хартія з охорони й реставрації нерухомих пам'яток і визначних місць (Венеційська хартія) : прийнята на Другому міжнародному конгресі архітекторів і техніків історичних пам'яток. Венеція, 1964. URL: https://www.icomos.org/en/resources/charters-and-texts
6. Автентичність 30 років потому у контексті Нарської конференції 1994. Сучасне будівництво та архітектура. 2025. Вип. 13. С. 39–47. DOI: 10.31650/2786-6696-2025-13-39-47
7. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини : прийнята 16.11.1972. URL: https://whc.unesco.org/en/conventiontext/
8. Міністерство культури України. Russians have damaged 1,783 cultural heritage sites and 2,540 cultural infrastructure facilities. 2026. URL: https://mincult.gov.ua/en/news/russians-have-damaged-1783-cultural-heritage-sites-and-2540-cultural-infrastructure-facilities/
9. Про охорону археологічної спадщини : Закон України від 18.03.2004 № 1626-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 26. Ст. 361. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1626-15

***Мащук Крістіна Вадимівна*** - студентка групи БМ-24б, факультет будівництва, цивільної та екологічної інженерії, Вінницький національний технічний університет, e-mail: kristinaastudy@gmail.com

***Очеретний Володимир Петрович*** - канд. техн. наук, доцент кафедри Міського Будівництва та Архітектури, Вінницький національний технічний університет, email: ocheretny@vntu.edu.ua

***Mashchuk Krystina Vadymivna*** - student of Faculty of Construction, Civil and Environmental Engineering, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail: kristinaastudy@gmail.com

***Ocheretnyy Volodymyr Petrovich*** - PhD, Associate Professor of Associate Professor of Urban Construction and Architecture, Vinnytsia National Technical University, e-mail: ocheretny@vntu.edu.ua